Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély Szilárdig, szerk. Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Török Lajos

Budapest, KRE BTK–L'Harmattan, 2019, 318 l.

A 2019-ben kiadott kötet célja az emelt szintű magyar érettségire való felkészülés megkönnyítése mind a diákok, mind a felkészítő tanárok számára. A 2017-ben és 2018-ban a Károli Gáspár Református Egyetem és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság közös szervezésében megtartott *Kötelezők emelt szinten* című konferenciákon elhangzott előadásokat összegyűjtő kézikönyvben egyszerre találni az Oktatási Hivatal által meghatározott kötelező szóbeli témakörökhöz kapcsolódó alapos elemzéseket és tágabb háttértudást biztosító szakirodalmat. A kötet még a 2019 őszén bevezetett új NAT előtt készült, de a legújabb elvárásoknak megfelelő témakörök közül érinti Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi és József Attila életművét, mint ahogyan a jelenlegi kerettantervben is kötelező olvasmány Balassi Bálint költészete, Zrínyi *Szigeti veszedelem* című eposza, Madách *Az ember tragédiája* című drámai költeménye. Mindemellett továbbra is kiemelt témakör a határon túli magyar irodalom, a 19. századi francia líra és orosz próza. Noha az Oktatási Hivatal minden évben megváltoztat néhány szóbeli tételcímet (az elmúlt két évben kivették a követelmények közül Tolnai Ottó, Borbély Szilárd és Weöres Sándor műveit), az új Nemzeti alaptanterv egyelőre nem módosított jelentősen az érettségi írásbeli típusfeladatain és a szóbeli vizsga témakörein.

A kötet négy nagyobb egységre tagolódik: a kötelező és a választható szerzőkön kívül világirodalmi és kortárs alkotók műveit is bemutatja. A tanulmányokat egy emelt szintű próbateszt és megoldókulcs követi. Az első nagyobb szekció a szóbeli emelt szintű érettségi követelményeinek megfelelő kötelező szerzőket tárgyalja: Petőfi, Arany, Ady, Babits, Kosztolányi és József Attila műveinek elemzése kapott helyet ebben az egységben. Az itt összegyűjtött szövegek már alapos előzetes tudást feltételeznek, céljuk nem a felsorolt szerzők munkásságának általános bemutatása, hanem egy-egy specifikusabb téma körbejárása. Kulin Ferenc *Petőfi „modern" posztromantikus fordulata 1848-ban* című tanulmánya a költő politikusi szerepalakításában végbemenő változásokat követi nyomon, így megértéséhez is mélyebb ismeretek szükségesek. A tanulmány a romantikus költőszerep változásait verspéldákkal szemlélteti, és az európai történelembe ágyazza be, ez főleg a felkészítő tanároknak nyújthat segítséget újabb perspektívák és értelmezési módok felvillantásához. A következő tanulmányban Török Lajos a ballada műfaji meghatározásának problémáit vizsgálja. Greguss Ágost híres definíciójából indul ki („a ballada tragédia dalban elbeszélve"), ennek a közhellyé vált meghatározásnak a pályafutását követi végig a keletkezésétől kezdve napjainkig.

A Greguss-féle meghatározás elterjedését korabeli újságcikkekből vett beszámolókkal, lexikonokban fellelhető szócikkek idézésével is szemlélteti, a 20. századi utóéletét többek között egy keresztrejtvényben talált meghatározással illusztrálja, végül a ma forgalomban lévő középiskolai tankönyvek balladaértelmezései alapján is áttekinti. A szöveg hasznos háttérinformációkat nyújthat a felkészülő diákoknak Arany balladáinak az értelmezéséhez, és új nézőpontokat kínál ezek elemzéséhez. Ehhez szorosan kapcsolódik a következő tanulmány Nyilasy Balázs tollából, amely *„A ballada shakespeare-je". Gondolatok az Arany János-i balladisztika világképi tágasságáról és tartalmasságáról* címet viseli. Nyilasy írása kifejezetten felhasználóbarát, a középiskolai szinten elvárható ismeretanyagra épít, világos gondolatmenetének köszönhetően pedig önállóan is könnyedén feldolgozható. Szempontokat nyújt az Arany-balladák jelentőségének felméréséhez, érthetővé teszi, mitől számítanak kimagaslónak a világirodalmi hagyományon belül.

A *Nyugat*-nemzedékek szerzőit tárgyaló írások közül Bertha Zoltán Ady munkásságának korszerűsége és örök időszerűsége mellett érvel, mindezt pedig a költő munkásságának esztétikai és poétikai összetettségét bemutatva, a költői univerzum feltárásával támasztja alá. Az írás összefoglalja az Ady kapcsán felmerülő fő elemzési és értelmezési szempontokat, így segít a kiterjedt életmű rendszerezésében. Sebők Melinda Babits-tanulmánya egy konkrét kötetre koncentrál: a *Levelek Iris koszorújából* verseiben felbukkanó filozófiai kérdéseket és a költő poétikai elképzeléseit vizsgálja. Nagy hangsúlyt fektet a kötet recepciójára, így segít megérteni újszerűségének a mibenlétét. A versek mélyebb megértéséhez járul hozzá Babits filozófiai és irodalmi érdeklődésének áttekintésével, a formai és műfaji sokszínűséget pedig egy-egy versrészlet alaposabb elemzésével szemlélteti. A tanulmány a középiskolai elvárásokhoz viszonyítva jelentős többlettudást kínál, így akár alapképzésben részt vevő egyetemisták számára is hasznos lehet. Bengi László *Az elbeszélés távlatai és változatai az Esti Kornélban* című tanulmányában Kosztolányi művét filológiai vizsgálatnak veti alá. A mű keletkezéstörténetét felgöngyölítve eszközöket kínál az *Esti Kornél* műfajiságának vizsgálatához és a kötetben felmerülő ellentmondások értelmezéséhez. Áttekinti, miképpen változik a szöveg, ha a kötetben kínált sorrend helyett a novellákat a keletkezési idejük szerint olvassuk; mindezzel új távlatokat nyit az *Esti Kornél* befogadásának és interpretációjának a kérdésében, és kitágítja a kötethez való kapcsolódási pontok halmazát. A kötelező szerzők fejezetét Tverdota György tanulmánya zárja, amelyben egy József Attila-verset elemez. A *Kirakják a fát* című költemény vizsgálatának fő szempontja a gyermek-felnőtt nézőpontja: „az emlékezés révén megjelenik a gyermek is. Két pólus képződik tehát a költeményben, a gyermeki és a felnőtt pólusa. A kettő nem független egymástól, nincsenek elszigetelve. Reláció képződik közöttük" (98). A szöveg felépítése az irodalomtankönyvek elemzéseire emlékeztet, könnyen követhető, így az önálló feldolgozása sem okozhat gondot. A részletes és átlátható analízis mintaként is szolgálhat az írásbeli vizsgára történő felkészülés során is.

Iris_2021_01.indb 125 2021. 09. 20. 5:16:39

A következő egységben öt választható szerző kapott helyet. A kötet legterjedelmesebb tanulmánya Szentmártoni Szabó Géza munkája Balassi Bálint poézisáról. Bár Balassi Bálintot évszázadokon keresztül vallásos és vitézi költemények szerzőjeként tartották számon, világi – főként szerelmi – költészetével is új színt vitt kora irodalmába. A szerző áttekinti Balassi nőképének változásait, a testiséghez, testi szerelemhez való viszonyulását, valamint ezek ábrázolásmódjait, a Balassi előtt álló előképeket és példákat is. A középiskolában kevéssé tárgyalt szempontok alkalmasak lehetnek arra, hogy lendületet adjanak a mára nehezebben olvasható Balassi újrafelfedezésének, megismerésének. Bene Sándor Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című eposzáról közöl elemzést. Sorra veszi azokat a műveket és szövegtípusokat, amelyek költői mintául és forrásul szolgálhattak Zrínyinek. Felveti és körüljárja azt az egyébként középiskolai szinten egyáltalán nem magától értetődő kérdést, hogy miért magyar nyelven született meg a mű, ha egyszer az eposznak horvát nyelven sokkal több mintája volt, majd a cselekmény Arany Jánostól idézett összefoglalása után kitér a szereplők jellemzésére és a mű szerkezetének áttekintésére is. Külön fejezetben foglalkozik az eposz poétikai hátterével, illetve a benne foglalt újításokkal. A befejező egységben a *Szigeti veszedelme*t magában foglaló verseskötet kompozíciójáról ejt szót: bemutatja, hogyan foglalják keretbe az eposzt a *Syrena* egyéb költeményei, majd hogyan válik a kompozíció a főszereplő jellemfejlődésének kifejezésévé. Török Lajos az ezt követő tanulmányban filológiai vizsgálatnak veti alá *Az ember tragédiáját*: Pethőné Nagy Csilla és Fűzfa Balázs 11. osztályosoknak szóló tankönyveit szemlézve megállapítja, hogy a középiskolai tananyagban bizonytalanság és ellentmondások figyelhetők meg Madách művének szerzőiségével és a szövegváltozatokkal kapcsolatban. Bemutatja a különböző szövegkiadásokat, köztük a Kerényi Ferenc által sajtó alá rendezett, 2005-ben megjelent szinoptikus kritikai kiadást is – utóbbiról megjegyzi, hogy bár Kerényi iskolai használatra is ajánlja, az értelmezéséhez magas szintű filológiai képzettség szükséges. Örvendetes, hogy a „középiskolai irodalomoktatás klasszikus magyar irodalmi szöveganyagában kitüntetettnek nevezhető Tragédia a korszak honi literaturájával foglalkozó recepcióban is egészen kivételesnek mondható státusszal rendelkezik" (154). Ugyanakkor Török Lajos azt is sejti, hogy a szűkre szabott órakeretek miatt nem jut elég idő a filológiai-textológiai szövegváltozatok összehasonlító vizsgálatára, ezért inkább fakultatív keretek között érdemes az elhivatott diákok előtt szélesre tárni „a filológia birodalmába vezető kapukat" (164). Bármelyik szövegkiadás mellett dönt is a tanár, a *Tragédia* oktatásának nagyrészt bölcseleti jellegű és műfajspecifikus kérdésekre koncentráló interpretációs hagyománya kiállta az idő próbáját.

Papp Ágnes Klára *Psyché* megteremtődésének módjait vizsgálja Weöres Sándor művéről írt tanulmányában. A felütésben a *Psyché* befogadástörténetének változásai alapján fogalmazza meg a kérdésfelvetéseit: a korai recepció nézőpontja szerzőközpontú, a korrajz és Psyché megformálásának hitelességét és a forrásait firtatja; míg a prózafordulat után a hangsúly a műfaji határátlépések, a fikció és referencialitás

Iris_2021_01.indb 126 2021. 09. 20. 5:16:39

közötti határ és a mű több szempontú heterogenitásának kérdéseire tolódik. A költőnő alakjának megteremtésén túl vizsgálja a kötet műfaji sokféleségét, és kitér a mű nyelvezetére, a különböző korszakok beszédmódjának imitációjára vagy megalkotására. A tanulmány záró részében felvillantja a mű historiográfiai metafikcióként való értelmezésének a lehetőségét – Linda Hutcheon meghatározásánál hosszabban elidőzik, hiszen a fogalom megismertetése túlmutat a középiskolai magyarórák keretén. Fűzfa Balázs tanulmánya az *Iskola a határon*ról azt vizsgálja, hogyan világlik ki a lényeg, a másodlagos jelentés a szöveg mögül, ha egyszer az elbeszélő tudja, hogy a nyelv alkalmatlan az emberi lét megfogalmazására. A szerző ennek a két jelentésrétegnek – a nyelven inneni és a nyelven túli – felfejtésén keresztül mutatja be a mű lehetséges olvasatait. A tanulmány röviden foglalkozik a hipertextualitáson alapuló szövegirodalom kérdésével is: Ottlik regényének újfajta szövegszervezése megteremthette volna a lehetőségét valamiféle digitális-hipertextuális szövegszerveződés létrejöttének, ez azonban máig várat magára. A probléma megfogalmazása az emelt érettségi felől szemlélve nem olyan jelentős, de érdekes kitekintés lehet a diákok számára. A szöveg hátralevő részében Fűzfa az *Iskola* recepciótörténetét vázolja fel – ezzel a magyarországi és határon túli, magyar nyelvű irodalomtudomány 20. századi alakulásáról is képet ad.

A világirodalmi fejezetben Kovács Árpád azt vizsgálja, hogyan válik a kegyelem megtestesítőjévé Anna Karenina Tolsztoj regényében. Anna cselekedeteiben a kegyelem három dimenziója realizálódik, a test, a lélek és a szellem együttműködése: „egyazon nőalak szerepel három nézetben. Miáltal a kegy a szépségben testesül meg, demonstrálva a test, a lélek és a szellem együttműködését" (198). Ahogyan Anna alakja a „szép cselekedet" megjelenítője, úgy a többi szereplő is különböző emberi minőségeket közvetít: a szerző minden mozdulatukat megvizsgálja, jelezve, hogy a szövegben létrejövő testek és rezzenéseik iránya számos mélyebb jelentésréteget rejt magában. De nemcsak a testek és a testiség hordoz magában többletinformációt: a terek, legfőképpen a házak is metaforákká válnak. Papp Ágnes Klára Baudelaire-ről szóló tanulmánya a középiskolásoknak világos áttekintést nyújt a romantika és a modernség határán álló francia költő életművéről, előképeiről és követőiről. Három fő témája Baudelaire szépségfogalmának problémája, időszemlélete és a nagyváros toposzának megjelenése és jelentősége a modern költészetben. Bemutatja, hogyan születik meg a modernség új szépségideálja; a szépség és a mulandóság összekapcsolása hogyan vezet el a spleen jelenségéhez és az időérzékelés megváltozásához, és miért pont a nagyváros válik Baudelaire költészetének fő színhelyévé. Gilbert Edit dolgozata Bulgakov *Mester és Margarita* című regényéről nem szokványos analízis, nem is szakirodalmi áttekintés: célja, hogy kedvet teremtsen a mű (újra)olvasásához. A szerző sorra veszi, melyek a korábban adott, az értelmezést megkönnyítő, ám a rendszerváltással eltűnő referenciák, milyen szociokulturális tényezők fokozhatják a diákság idegenkedését, majd ezeket a nehézségeket szem előtt tartva foglalja össze a mű lehetséges olvasatait. Felismeri és azonosítja a regény egyes elemeinek idejétmúltságát, magyarázataival

Iris_2021_01.indb 127 2021. 09. 20. 5:16:39

pedig hidat képez az egykor kultikus remekmű és a szocializmust csak hírből ismerő olvasóközönség között.

A negyedik, egyben befejező szekcióban kortárs és határon túli szerzők kaptak helyet. Bányai Éva a *Sinistra körzet* világában megfigyelhető határhelyzetek megteremtődését, valamint a regény és szereplőinek bizonytalan, billegő identitásait vizsgálja. A *Sinistra körzet* terei – ha a referenciális olvasatból indulunk ki – a magyar–román–ukrán határvidéken helyezhetők el. A szerző rámutat, hogy a határlét, a területet benépesítő nációk közötti átjárás, a szereplők múltjának megismerhetetlensége, a beszélő, furcsán keveredő nevek és főleg a körzetet lakó emberek azonosítására szolgáló dögcédulák mind a regényt átható bizonytalanság építőelemei. Bányai azt is hangsúlyozza, hogy „Bodor Ádám műveinek alapvető karakterisztikuma a nyelvköziség, a különböző nyelvi, kulturális és vallási regiszterek működtetése" (237). Tolnai Ottó prózájába nyújt betekintést Ladányi István tanulmánya. A szerző érzékeli, hogy az életmű nehezen befogadható a mai középiskolás korosztály számára, és azonosítja azokat a jellemzőket, amelyek a megértést nehezíthetik. Igyekszik megismertetni a tágabb kontextust, amelyben az életmű helyet foglal: rámutat a vajdasági kisebbségi lét, az avantgárd és neoavantgárd jelentőségére Tolnai alkotásaiban, valamint sorra veszi a legfontosabb motívumokat és toposzokat, amelyek a szerző prózájában és költészetében egyaránt előfordulnak. Ilyen például a rizómafogalom, amely visszatérő kifejezés Tolnai írásaiban, de a recepcióban is. E hálózatszerűség, többközpontúság áthatja Tolnai elbeszélésmódját, nemcsak az írásai tárgyaként bukkan fel. Ladányi külön figyelmet szentel az Adria toposzának is: Tolnainál a tenger nemcsak a szabadság és a tisztaság lehetősége vagy a formátlansággal való megfeleltethetősége miatt érdekes: a délszláv háború borzalmainak is felidézője a vajdasági irodalomban. A kötet utolsó tanulmányában Horváth Csaba Borbély Szilárd *Nincstelenek* című regényének különböző lehetséges olvasatait vizsgálja: fejlődési regényként vagy szociográfiaként, közösségi vagy önéletrajzi szövegként is értelmezhető. Ugyanakkor rámutat, hogy a nyelvnek a különböző olvasási módokat lehetővé tevő funkciói a *Nincstelenek* esetében együtt is követhetők, összekapcsolhatók, vagyis „az irodalmi és a szociológiai olvasat sem a posztmodern esetében megszokott ellentétben áll egymással, hanem ezt az ellentétet meghaladva a kettő összekapcsolódik" (269). Horváth a tanulmányában ügyel rá, hogy az egyes vizsgálati szempontokhoz kapcsolódóan előképekkel és kortárs művekkel is összekösse Borbély regényét, így lehetőséget ad újabb és újabb vizsgálati szempontok felfedezésére.

A kötet „figyelembe veszi a magyar irodalomtörténet utóbbi fél évszázadában bekövetkezett jelentős kánonváltozást; a posztmodern irodalom kulturális szótárát; a kortárs szépirodalmi szövegek tanításának szükségességét és a határon túli magyar irodalom jelentőségét" (8). Összességében jelentős mennyiségű többlettudással, számos új szemponttal szolgál a középiskolai tananyaghoz képest, a tanulmányok tematikai sokszínűsége értékes gyűjteménnyé teszi. A *Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély*

Iris_2021_01.indb 128 2021. 09. 20. 5:16:39

Szilárdig elsősorban fakultatív órai használatra ajánlott, a tanulmányok nagyobb része ugyanis mélyebb háttérismereteket és az akadémiai szövegekben való jártasságot kíván. S bár a kötet az adott téma szakértőinek az írásait tartalmazza, akik figyelembe vették a legújabb kutatási eredményeket és a művek irodalomkritikai eredményeinek iskolai taníthatóságát, a tanulmányok nyelvezete és módszertani megközelítése (részben a sokrétű szakirodalmi hivatkozás miatt is) inkább az emelt szintű érettségire felkészítő magyartanároknak lehet hasznos olvasmány; míg a kötet végén található emelt szintű próbateszt és annak megoldókulcsa (Babits Mihály, Arany János, Nagy László életművét is érintő feladatokkal, valamint a szótárhasználat és a szépirodalmi szöveg összefüggéseit tárgyaló reflektív esszével) inkább a középiskolás diákoknak nyújt segítséget. Közösen feldolgozva viszont nemcsak a lexikális ismeretek bővítésére alkalmas, hanem a kritikai gondolkodás fejlesztésére és új kompetenciák elsajátítására is, így felel meg a kétszintű érettségi követelményeinek és az előszóban megfogalmazott céloknak.

Petrás Boglárka

Iris_2021_01.indb 129 2021. 09. 20. 5:16:40